

بررسی سیر تحول نظام خانواده در ایران

صمصام مهدی پور

فوق لیسانس ، دبیر دبیرستان رشته علوم اجتماعی (جامعه شناسی)
ایمیل: samsammahdipoor@yahoo.com

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۳.....	چکیده.....
۴.....	مقدمه.....
۵.....	سابقه تاریخی خانواده.....
۶.....	تعریف خانواده از نظر قرآن کریم.....
۶.....	خانواده و دین.....
۷.....	خانواده در اندیشه حقوقی.....
۷.....	خانواده و جامعه.....
۸.....	خصوصیات خانواده.....
۹.....	جایگاه خانواده.....
۹.....	انواع خانواده.....
۱۱.....	کارکردهای خانواده.....
۱۳.....	خانواده در ایران.....
۱۳.....	خانواده در ایران باستان.....
۱۳.....	خانواده در ایران پس از اسلام.....
۱۴.....	خانواده در ایران معاصر.....
۱۷.....	نتیجه گیری.....
۱۸.....	منابع.....
۱۹.....	چکیده انگلیسی.....

چکیده :

مقاله حاضر سعی بر این دارد تا به صورت اجمالی و گذرا تصویری از سیر تحول نظام خانواده در ایران را مورد مطالعه و بررسی قرار دهد. روش تحقیق توصیفی و تحلیلی بوده و بر اساس مطالعه اسنادی و کتابخانه ای می باشد. هدف اصلی از انجام این تحقیق آن است که تأثیر برخی از عوامل مؤثر را بر تحول نظام خانواده در طول تاریخ مورد بررسی و مقایسه قرار دهیم.

در این پژوهش ابتدا به بررسی نهاد خانواده از دیدگاه های مختلف پرداخته شده و سپس انواع خانواده و کارکرد های آن را مورد مطالعه قرار داده ایم. در ادامه به بررسی نظام خانواده در دوره های تاریخی مختلف پرداخته شد و در نهایت برخی از عوامل مؤثر را تحت عنوان متغیر های مستقل، بر تحول نظام خانواده به عنوان متغیر وابسته مورد بررسی و مطالعه قرار داده ایم که می توان رابطه آن ها را با توجه به اسناد تاریخی و یافته های مطالعاتی به صورت زیر بیان نمود.

رشد شهر نشینی، استفاده از وسایل جلوگیری (تنظیم خانواده)، آزادی بیشتر زنان، ورود زنان به بازار کار، سن ازدواج، گرایش افراد به طلاق، مصرفی شدن خانواده ها و کاهش کارکرد حمایتی خانواده ها از جمله عواملی می باشند که بر تحول نظام خانواده در طول تاریخ نقش بسیار مهم و اساسی داشته اند.

کلید واژه ها : خانواده ، کارکرد ، تحول، خانواده گسترده ، خانواده هسته ای

مقدمه

نهاد خانواده یکی از نهادهای اساسی است که در ردیف نهادهای مورد توافق از نظر اکثر جامعه شناسان می باشد. خانواده، واحد بنیادین جامعه و کانون اصلی رشد و تعالی است و توافق عقیدتی و آرمانی در تشکیل خانواده سالم زمینه ساز اصلی حرکت تکاملی و رشد دهنده انسان است، از این رو فراهم کردن امکانات جهت نیل به این مقصود از وظایف والدین می باشد.

از سوی دیگر خانواده پایگاه طبیعی حفظ سنت های ملی، مذهبی و نگاهبان تمدن قومی و بهترین شیوه علمی ایجاد و تربیت کودکان است و جامعه باید از آن حمایت کند.

حمایت و تربیت کودکان به عنوان تکلیف پدر و مادر در صورتی قابل اجرا و مفید است که این دو، اتحادی با دوام داشته باشند و رشته ای استوار پیوند میان همسران را تضمین کند.

از منظرگاه جامعه شناسی و دید جمعیت شناسی خانواده را می توان در دو سطح مطالعه کرد یکی سطح خرد^۱ و دیگری کلان^۲ است. از آن جایی که خانواده روابط متقابل میان افراد را مورد بررسی قرار می دهد در سطح خرد مطالعه می شود. از دیدگاهی دیگر چون ارتباط نهاد خانواده با سایر نهادهای اجتماعی از جمله اقتصاد و سیاست و غیره مورد بررسی قرار می گیرد در سطح کلان مطالعه می شود. بنابراین تأثیر و تأثر نهاد خانواده تغییر و تحولات آن در طول تاریخ حیات انسانی موضوعی نیست که بر کسی پوشیده باشد.

1- Micro level
2- Macro level

سابقه تاریخی خانواده:

هنگامی که از نهاد خانواده صحبت می شود این سؤال مطرح می شود که این نهاد از چه زمانی بوجود آمده است؟ به یقین نهاد خانواده برای پویایی بشر، عمری به اندازه تاریخ و حیات انسانی روی کره خاکی داشته است. همانطور که از آیه شریفه " يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِّنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ " بر می آید که می فرماید: ما شما را از مرد و زن آفریدیم و سپس شما را شعبه شعبه و قبیله قبیله گردانیدیم تا یکدیگر را باز شناسید و همانا برترین شما با تقواترین شماست (آیه ۱۳ سوره حجرات قرآن کریم). پیش آهنگی خانواده را نسبت به گروه های دیگر نشان می دهد.

اساس سعادت بشری، زندگی خانوادگی است چرا که مبدأ حیات خانوادگی، همسری زن و مرد است که اساس خانواده را تشکیل می دهند. انسان برای زیستن و انجام فعالیت هایش در اجتماع نیاز به محیطی سالم و ابزاری برای رشد و ارتقا دارد دستورات اسلام و سایر ادیان الهی از سوی خداوند عالم حکیم و سرچشمه فیاض وحی برای راهنمایی و هدایت بشر و رفع مشکلات او صادر گشته است. انتظار از دین حکم میکند که مشکلات جامعه را بتوان با استناد به منابع دینی بر طرف نمود یکی از این موارد مسأله خانواده سالم است.

از نظر اصولی و تئوری ادیان گوناگون و مذاهب اسلامی به مسأله ازدواج و تکثیر نسل اهمیت بیشتری می دهند زیرا تأکید اسلام بر تکثیر نسل صالح و افزایش جمعیتی است که زمینه ساز «ن الارض یرثها عبادی الصالحون» باشد.

لیکن اگر جامعه ای از نظر امکانات مادی و معنوی توانایی دارد انسانها بی لایق و مثمر ثمر برای جامعه و مایه فخر و مباهات اسلامی تربیت کند می تواند افزایش نسل را تبلیغ کند. در غیر این صورت پایه اساسی و سازنده مهمترین ساخت اجتماعی در هم فرو خواهد ریخت و موجب ناهنجاری ها و در نهایت آسیب های جبران ناپذیر در نظام خانواده و به تبع آن نظام اجتماعی کل خواهد شد.

تعریف خانواده از نظر قرآن کریم :

خانواده از نظر قرآن کریم اینگونه تعریف شده است :

خانواده یک واحد اجتماعی است که هدف از آن در نگاه قرآن، تأمین سلامت روانی برای سه دسته است، زن، شوهر، پدر و مادر و فرزندان. همچنین هدف، ایجاد آمادگی برای برخورد و رویارویی با پدیده های اجتماعی است. در آیه ی ۷۴ سوره ی فرقان می خوانیم :

" وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا "

و کسانی اند که می گویند پروردگارا به ما از همسران و فرزندانمان آن ده که مایه روشنی چشمان [ما] باشد و ما را پیشوای پرهیزگاران گردان. این آیه بر اهمیت خانواده و پیش آهنگی آن در تشکیل جامعه نمونه انسانی اشاره دارد، چنان که پیوندهای سالم و درخشان خانوادگی را ایده آل پرهیزکاران معرفی می کند.

در درون واحد اجتماعی خانواده پدر و مادر از آغاز تولد کودکان به عنوان الگو برای آنان مطرح هستند، نقش و معنای اهمیت خانواده در بهسازی وضعیت بشر نیز در همین واقعیت نهفته است. در نگاه پیشوایان دین، باورها، چگونگی زندگی، عادت ها، تمایلات و اهداف والدین از مهم ترین عوامل تأثیر گذار بر کودکان هستند. بنابراین نوع رفتار والدین در هماهنگ سازی خواست ها و تمایلات خودشان از یک سو تمایلات خانوادگی و اجتماعی از سوی دیگر و همچنین تلاش پیوسته آنان برای تأمین رفاه و سلامتی روانی خانواده و نوع برخوردشان با وظایف دینی و اجتماعی از عواملی هستند که در ایجاد هسته تعاون و همکاری اجتماعی در کودک مؤثر شمرده می شوند.

خانواده و دین:

دین و خانواده دو نهاد اجتماعی هستند که در کنار سایر نهادها از قبیل آموزش و پرورش، اقتصاد و سیاست بخشی از نیازهای اجتماعی را تأمین می کنند و برای بقا و تعادل جامعه، نقش ایفا می نماید. پارسونز جامعه شناس معروف آمریکایی کارکردگرا بر این ادعاست که اگر همه انسان ها ارزش ها و هنجارهای اجتماعی را رعایت کنند نظم اجتماعی برقرار می شود و هیچ مشکل و آسیبی در جامعه نمی ماند.

تعامل دو نهاد دین و خانواده می تواند تقویت و سلامت نهاد خانواده را به همراه داشته باشد و از فروپاشی خانواده ها و انحرافات اعضای آن بکاهد. انسان شناسان استدلال کرده اند که چون هرگز نتوانسته ایم جامعه ای را دریابیم که در آن دین موجود نباشد، بنابراین دین به عنوان نهاد اجتماعی دارای کارکردهای خاصی است که فقدان آن بقای جامعه را مخدوش می کند. دین رفتارهای ضد اجتماعی را منع نموده و راه هایی را برای انسجام دوباره متخلفین پیشنهاد می دهد. از این طریق است که دین، نظام اجتماعی را بدون هزینه و بدون استفاده از نیروی انتظامی رسمی، از بسیاری خطرات مصون نگه می دارد و زندگی اجتماعی سالم را با عطف و ملاحظه در کنار انسان های دیگر میسر می سازد. هم چنین نظام اجتماعی را منسجم و مستحکم می سازد. بنابراین می توان گفت ایمان مذهبی سیمای اجتماعی است.

امیل دورکیم جامعه شناس فرانسوی در مطالعه معروف خود با عنوان "خودکشی" به تحلیل تأثیر دین در خودکشی افراد با توجه به انواع مختلف خانواده ها و گروه های اجتماعی پرداخته است.

از نظر او دین موجب انسجام اجتماعی و خانوادگی می شود و بنابراین خودکشی در خانواده های معتقد و عامل به احکام دینی، کم تر از خانواده هایی رخ می دهد که باور دینی ضعیفی دارند. او نتیجه گرفت که خودکشی در خانواده های کاتولیک به دلیل ارتباط زیاد با کلیسا، به مراتب کم تر از خانواده های پروتستان رخ می دهد (سعیدی، ۱۳۸۳: ۴۹).

هاری آلپر در مطالعات خود با الهام گرفتن از تئوری دورکیم چهار کارکرد عمده ی دین را چنین شرح می دهد که دین برای خانواده و اجتماع:

الف- انضباط بخش است (با ضبط نفس، تقوا و پرهیزگاری که ایجاد می کند).

ب- انسجام بخش است (با مراسم و پیوندهایش).

پ- حیات بخش است (با انتقال دادن ارزش های اجتماعی به نسل های بعدی).

ت- خوشبختی بخش است (با امید و آرامشی که الهام می بخشد و معنای مرگ و احساس فقدان را حل می کند).

آگاهی، نگرش و عمل به دین در اشعار شاعران بزرگ کشور ما اهمیتی ویژه دارد، به طوری که شاعر حماسی سرای بزرگ ایرانی حکیم ابوالقاسم فردوسی در گفتار اندر ستایش پیغمبر در کتاب شاهنامه چنین می فرماید:

تو را دانش و دین رهاند درست در رستگاری ببايدت جست
وگر دل خواهی که باشد نژند نخواهی که دایم بوی مستمند
به گفتار پیغمبرت راه جوی دل از تیرگیها بدین آب شوی

افرادی که قواعد و دستورهای دینی را کاملاً درونی کرده باشند، حتی اگر هیچ کس ناظر آن ها نباشد از آن ها پیروی می کنند، زیرا فکر زیر پا گذاشتن آن ها برای کسانی که آن قواعد را درونی کرده اند ناخوشایند است. در این حالت اگر فرد دچار وسوسه ی شدید می شود احتمالاً وجدانش بیدار می شود تا از تخطی و تخلف ممانعت به عمل آورد هر چند ایمان و اعتقاد افراد نسبت به دین راسخ تر باشد نسبت به خلاف کاری و کارهای نامشروع عکس العمل بیش تری از خود نشان می دهد (سعیدی، ۱۳۸۳: ۵۰).

از نظر استاد مطهری رکن اساسی در اجتماعات بشری، اخلاق و قانون است. قانون و اخلاق پشتوانه می خواهد و پشتوانه ی قانون و اخلاق هم فقط و فقط دین است. ایشان در کتاب تعلیم و تربیت اسلام آورده است: "قدر مسلم این است که دین لااقل به عنوان یک پشتوانه، برای اخلاق بشری ضروری است. مکاتب اخلاقی که از قدیم بوده بیش تر مذهبی بوده است و به هر تناسب که دین و ایمان ضعیف شد، عملاً دیده می شود که بشر از نظر اخلاقی به انحطاط گراییده است"

خانواده در اندیشه حقوقی :

حقوق نیز در بخش خانواده چندان در قلمرو نفوذ اخلاق و مذهب است که گفته می شود نقش دولت محدود به تضمین قواعد اخلاقی بر خانواده است و قانون گذار در وضع قواعد خانواده آزادی ندارد، هدف حقوق اسلامی که منشعب از فقه غنی اسلامی است حفظ مصلحت خانواده و فرزندان است و می خواهد این کانون عاطفی و تربیتی را از گزند خودخواهی ها مصون دارد، هرچند به بهای کاستن از آزادی های فردی باشد، زیرا خانواده واحد بنیادین جامعه اسلامی است و هدف قوانین پاسداری از قداست آن و استواری روابط خانوادگی است.

ماهیت خانواده با حقوق و احکام آمرانه آن سازگار نیست و اثر قوانین نیز در ایجاد نظم در خانواده ناچیز است. پس اگر در پی آن باشیم که سنت ها را دور افکنیم و قانون را جایگزین آن سازیم، در واقع خانواده را میان تهی ساخته ایم.

البته نقش حقوق را در مسائل خانواده نباید انکار کرد. زیرا کسانی هم هستند که با هیچ منطقی جز زور و اجبار تسلیم نمی شوند، درباره ی اینان تنها حقوق می تواند حداقلی از نظم و عدالت را مستقر سازد. ولی آنچه گاه از نظر دور می ماند این است که ناقص ترین حربه را نباید در اولین گام در مورد خانواده و مسائل آن اعمال نمود.

خانواده و جامعه :

خوشاوندی و خانواده، معمولاً در جامعه جدید به عنوان واقعیاتی طبیعی در نظر گرفته می شوند و علیرغم نمونه هایی که در عصر ما، به ویژه در جوامع غربی قابل مشاهده است جامعه نمی تواند به سادگی بیپذیرد که یک خواهر و برادر، دو برادر، دو خواهر، دو دوست، دو پدر بزرگ یا دو مادر بزرگ بتوانند کودکی را (دختر یا پسر) بزرگ کنند. البته می دانیم که اگر یک پدر یا مادر به تنهایی فرزندی را بزرگ کند (همخون یا فرزند خوانده) کسی تعجب نمی کند. تصویر جامعه وقتی کامل است که در کنار کودک پدر و مادر هم حضور داشته باشند (محسنی، ۱۳۸۷: ۳۳۳).

حتی در عصر و زمان ما، که تنها زیستن، در خارج از کانون خانواده از هر زمان دیگری ممکن تر به نظر می رسد، اکثر بزرگسالان ترجیح می دهند که در پایان ساعات کار روزانه به درون خانواده بروند و ساعات باقی مانده تا روز بعد را در آنجا بگذرانند. جامعه، ما را به گونه ای بار آورده است که فقط عده معدودی ممکن است تصمیم بگیرند تن به ازدواج و تشکیل خانواده ندهند (محسنی، ۱۳۸۷: ۱۳۳).

در تعریف خانواده گفته می شود که خانواده سلول یا واحد زندگی اجتماعی و یکی از اساسی ترین نهادهای جامعه است، مرکب از زن و مرد که ممکن است کودکانی هم داشته باشند. روابط زناشویی و خویشاوندی معینی که مورد قبول جامعه است و حقوق و تکالیف افراد نسبت به یکدیگر از ویژگی های خانواده شمرده می شود (تقوی، ۱۳۸۷: ۸۲).

خانواده در مفهوم کلی خود پدیده ای جهانی است. خانواده در همه جا وجود دارد، چرا که به نیازهایی پاسخ می دهد که برای تمامی نوع بشر مشترک است. افراد بشر زندگی را از خانواده آغاز می کنند، حتی هنگامی که خانواده از دو نفر یعنی مادر و فرزند تشکیل شده باشد. در یک خانواده معمولی که از مادر، پدر، برادران و خواهران تشکیل شده است، شبکه ای از روابط برقرار است و از آنجا که این واحد اجتماعی اهمیت زیادی در زندگی انسانی دارد، جامعه شناسان از آن به عنوان یک نهاد اجتماعی نام می برند. با این که ساخت ها و بسیاری از کارکرد های خانواده ممکن است از جامعه ای تا جامعه دیگر تغییر کند، معذالک نکته ای که هنوز واقعیت دارد آن است که جامعه از خانواده ها تشکیل شده است و اکثریت افراد جامعه زندگی را در خانواده آغاز می کنند. مورخین در مورد تشکیل اولین گروه های خانوادگی و نقش اعضا آن می نویسند:

"تمام خویشاوندان در یک غار یا چند کلبه بزرگ می زیستند. مردان شکار می کردند، ماهی می گرفتند و ابزار کار می ساختند. زن ها نیز رستنی های خوراکی گرد می آوردند. بچه ها از سن سه تا چهار سالگی به زن ها کمک می کردند. غذای بدست آمده بین تمام خانواده تقسیم می شد. زن ها پوست حیوانات را به وسیله تراشنده از چربی می سترند، و سپس آن را با کارد سنگی می بریدند و از آن لباس می دوختند. پوست حیوان، غذای ذخیره شده، شاخ و استخوان آن، از آن تمام گروه خویشاوندان بود" (محسنی، ۱۳۸۷: ۱۳۴).

"کنفسیوس" خانواده را به عنوان پایه دولت در نظر می گرفت و "اگوست کنت" اعتقاد داشت که خانواده و نه فرد باید واحد اجتماعی علم در حال گسترش جامعه (جامعه شناسی) قرار گیرد.

"چارلز هرتون کولی" جامعه شناس آمریکایی خانواده را اولین و ایده آل ترین مثال برای گروه های نخستین می دانست، گروهی که وظیفه آن نگاهداری و حمایت از موجود انسانی و خالق زیباترین احساسات شناخته شده بشری است.

خانواده در مفهوم اختصاصی آن یک گروه اجتماعی است که در آن به روابط جنسی زن و مرد مشروعیت داده می شود، تولید مثل به شیوه مشروع امکان پذیر می گردد، در مقابل جامعه از نظر مراقبت و رشد فرزندان مسئول است، گونه های خاص و مستحکمی از احساسات و عواطف ایجاد و تقویت می شود، و بالاخره خانواده یک واحد اقتصادی و حداقل مصرفی است.

خصوصیات خانواده :

خانواده یک نهاد اجتماعی است با :

- ۱- حضور خویشاوندان متفاوت
- ۲- وظایف متفاوت
- ۳- حقوق متقابل
- ۴- روابط شخصی (اغلب صمیمی)
- ۵- منافع مشترک
- ۶- پیگیری اهداف معین
- ۷- تماس مستمر
- ۸- پایداری نسبی

جایگاه خانواده :

وقتی گفته می شود فرد در خانواده خود زندگی می کند، بدین معنی است که آن فرد متولد می شود، رشد می کند، رفع نیاز می کند، سکون و آرامش عاطفی پیدا می کند، بیمار و یا سالم می شود، از محبت لذت می برد، با ازدواج و امتزاج دو روحیه هماهنگ می شود و به هدف متعالی می رسند، یعنی اولین و پایدارترین جایگاه و پایگاه برای انتقال عناصر فرهنگی به نسل های جدید شکل می گیرد که این جایگاه خانوادگی، تمامی استعدادهای اعضای خانواده را نیز شکوفا می کند.

جایگاه خانواده در اسلام در این جمله منعکس شده است که رسول اکرم (ص) می فرماید :
(ما بنی بناء فی الاسلام احب الی الله من التزووج) یعنی، در اسلام هیچ بنایی دلپذیر تر و محبوب تر از بنای ازدواج و تشکیل خانواده نیست
(جهانفر، ۱۳۸۴ : ۹۵).

«روزن باوم» از کشور آلمان برای تعیین جایگاه خانواده رویکردهایی را مطرح کرده که عبارتند از:

- ۱- خانواده ساختاری برای رویارویی با بعضی از نارسایی های اجتماعی است.
  - ۲- خانواده عامل انتقال میراث های فرهنگی به نسل های بعدی است.
  - ۳- خانواده عامل توسعه ی فرهنگی از طریق ارتباط فکری بین اعضای خانواده است.
  - ۴- خانواده عامل تکوین هویت است که هویت در نوجوانی شکل می گیرد و با تشکیل خانواده بخشی از هویت افراد به ظهور می رسد.
- از نظر «روزن باوم» دو وجهه ی عمده و مشترک خانواده عبارت است از :
- ۱- خانواده گروه کوچک بسیار صمیمی است.
  - ۲- اجتماعی کردن نسل آینده اساسی ترین وظیفه ی خانواده است.

انواع خانواده :

مطالعه در تاریخ تحول خانواده و انواع و اشکال آن در جوامع معاصر جهان، نشان می دهد که خانواده از نظر کارکرد، ساخت، روابط اعضا، شیوه ی معیشت و اقتدار، انواع مختلفی به خود دیده و به اشکال متنوعی درآمده است. با توجه به ملاک ها و دیدگاه های مختلف، انواع خانواده اختصاراً به شرح ذیل است (تقوی، ۱۳۸۱ : ۵۸).

از نظر کاربردی :

- ۱- زیستی ؛ خانواده گروه متشکل از پدر و مادر و فرزندان.
- ۲- آماری ؛ افرادی که با هم در زیر یک سقف زندگی می کنند و دور یک سفره غذا می خورند و اقتصاد مشترک دارند.

از دیدگاه کارکردی :

- ۱- جهت یابی ؛ خانواده ای که کودک در آن به دنیا می آید و بزرگ می شود و گرایش ها و سوگیری های خود را از آن کسب می کند.
- ۲- فرزند زایی ؛ خانواده ای که از زن و شوهر و فرزندان آنان تشکیل می شود و کارکرد اصلی آن تولید مثل است.

از نظر شیوه ی معیشت و نحوه ی زندگی :

- ۱- شهری
- ۲- روستایی
- ۳- عشایری

از نظر ساخت خانواده و روابط افراد در درون آن :

- ۱- خانواده هسته ای؛ خانواده هسته ای یا خانواده زن و شوهری خانواده ای است مرکب از یک زن و یک مرد با تعدادی فرزندان ازدواج نکرده. در خانواده هسته ای حداکثر دو نسل وجود دارد و از نظر قدرت تصمیم گیری ممکن است مستقل، نیمه مستقل و وابسته به شبکه ی خویشاوندی و خانواده گسترده باشد.
  - ۲- خانواده ی گسترده؛ خانواده گسترده یا خانواده توسعه یافته، خانواده ای است که از یک زن و مرد اصلی، فرزندان ازدواج کرده و نکرده ی آنان، همسر و کودکان فرزندان ازدواج کرده و خویشاوندان و وابستگان دیگر تشکیل می شود.
- خانواده گسترده معمولاً شامل دو یا چند هسته ی زناشویی است و در آن بیش از دو نسل زندگی می کنند. خانواده ی گسترده انواع زیادی دارد که نمونه رایج آن در ایران «خانواده پدری توسعه یافته» است.
- در ایران کنونی، به طور کلی خانواده در مرحله انتقالی قرار دارد، هر چند که در طی چند دهه گذشته مرتباً بر نسبت خانواده های از نوع هسته ای به ویژه در شهر های بزرگ ایران افزوده شده است، اما باید توجه داشته باشیم که به طور کلی خانواده کنونی ایران هنوز چهره خانواده ای در حد وسط میان هسته ای و گسترده و یا به عبارت دیگر وضعیت انتقالی دارد (محسنی، ۱۳۸۷ : ۳۴۵).

مقایسه ویژگی ها و نقش ها و وظایف در خانواده های هسته ای و گسترده

خانواده هسته ای	خانواده گسترده	ضابطه
کم	زیاد	تعداد فرزندان
کوچک	بزرگ	بعد خانواده
خانه سالمندان	خانواده	مسئول نگاهداری سالخوردگان
تخصصی و بازرگانی	خانواده	فراغت و تفریحات
مدرسه	خانواده	مسئول آموزش
سست	قوی	شبکه روابط همسایگی
تساوی زن و مرد	مرد برتر است	تساوی زن و مرد
بر عهده دختر و پسر	بر عهده خانواده	انتخاب همسر
کم	زیاد	وابستگی فرد به خانواده
مدرسه	خانواده	مسئول پرورش مذهبی
کم	زیاد	درجه ثبات

۳- خانواده ملحقیات : گونه ای از خانواده ی هسته ای است که یک یا چند نفر از خویشاوندان زن یا شوهر با اعضای آن زندگی می کنند، از نظر اقتدار داخل خانواده و اداره ی امور آن، اعضای خانواده تابع خانواده ی اصلی (هسته ای) و رئیس آن هستند. و همین نکته است که تمایز آن را با خانواده گسترده نشان می دهد.

۴- خانواده ناقص ؛ خانواده ای است که بنا به دلایلی، یکی از عناصر اصلی و ارکان خانواده (مرد، زن و کودک) را نداشته باشد. از خانواده های ناقص می توان به موارد زیر اشاره کرد :

- الف) خانواده نخستین ؛ زن و شوهر جوان نو پیوند و بدون فرزند را گویند.
- ب) خانواده سومین ؛ زن و شوهر سالخورده که فرزندان پسر از ازدواج خانواده را ترک کرده اند.
- ج) خانواده بی فرزند ؛ خانواده ای که به علت عقیم بودن مرد و یا نازایی زن فرزندی ندارند.
- د) خانواده گسسته یا از هم گسیخته ؛ خانواده ای که به علت مرگ و میر یکی از زوجین یا طلاق یا ترک و یا طرد خانواده و مهاجرت و غیره، زن یا شوهر را نداشته باشد.

کارکردهای خانواده:

الف) رویکرد مثبت:

خانواده با وجود اینکه به عنوان اولین واحد اجتماعی شناخته می شود ولی دارای پیچیدگیهای فراوانی است بطوری که شناخت آن، اهمیت آن و تأثیر و کارکرد های آن بسیار مورد توجه صاحب نظران مختلف بوده است بر این اساس همچنان که تعاریف متعددی از آن ارائه شده است و به اهمیت آن در زمینه های مختلف فردی، اجتماعی و غیره تأکید شده است کارکرد های متفاوتی نیز برای آن ارائه شده است که در ذیل به شرح برخی از آنها اشاره می شود.

۱- کارکرد زیستی و تولید مثل خانواده:

وجود فرزندان در خانواده موجب استحکام خانواده می شود. شاید این کارکرد از جمله کارکردهایی است که تمام افراد چه صاحب نظر و غیره با آن آشنایی دارند. زن و شوهری که ازدواج می کنند، دیر یا زود منتظر تولد فرزند خواهند بود. هر چند ممکن است تفاوتی بین افراد مختلف، فرهنگ ها و جوامع مختلف از لحاظ زمان بچه دار شدن و تعداد فرزندان و فاصله سنی آنها تفاوتی وجود داشته باشد. اما تولد فرزند بطور مشترک در تمامی فرهنگ ها، جوامع، طبقات مختلف اقتصادی و اجتماعی مورد توجه است. امروزه در برخی جوامع به دلایل متعدد از جمله تعلیم و تربیت، اقتصاد، بهداشت و ... محدود کردن تعداد افراد خانواده را مورد تأکید قرار می دهند. در جامعه ما موضع کنترل مولید و تنظیم خانواده مورد توجه قرار گرفته و وزارت بهداشت و درمان و آموزش پزشکی به کمک وزارتخانهها و سازمانهای مختلف به تهیه و اجرای طرحهای مناسب در این راستا اقدام کرده اند.

۲- کارکردهای تربیتی و آموزشی خانواده :

یکی از وظایف اساسی خانواده علاوه بر دنیا آوردن فرزندان، توجه به مسائل تربیتی آنهاست. خانواده با فراهم کردن محیط مساعد امکانات و شرایط مناسب و نظارت بر تربیت و آموزش فرزندان چنین کارکردی را مهیا می سازد. در گذشته و قبل از تأسیس مکتب و مدارس تمام وقت وظایف تعلیمی و تربیتی و ایجاد مهارت‌های شغلی بر عهده خانواده بوده است. و کودکان و نوجوانان از طریق آموزش های غیر رسمی و نیز پدران و مادران و افراد بزرگسال خانواده با آداب اخلاقی اجتماعی و همچنین حرفه و مشاغل مختلف جامعه، آشنا می شدند. با توجه به شرایط فعلی زندگی بخصوص در جوامع پیشرفته مقداری از این کارکرد بر عهده مهد کودکها، مدارس و دیگر مؤسسات آموزشی و تربیتی گذاشته شده است. با اینحال توجه به این نکته ضروریست که هیچ یک از این مؤسسات قادر نخواهند بود تأثیرات خانواده را به صورتی کامل داشته باشند. بر این اساس ضروریست خانواده ها سهم خود را در این وظیفه بخوبی رعایت نموده و بر اهمیت آن ازان داشته باشند.

۳- ارضاء و اقناع نیازهای جنسی به عنوان کارکرد خانواده :

در هر جامعه تلاش می شود که مسائل و احتیاجات جنسی به علت نیروی کششی زیادی که دارند به صورتی تحت نظارت فرا گیرند، هر چند شیوه های متفاوتی را می توان از بین جوامع مختلف برای چنین کنترلی مشاهده کرد. در هر حال در تمامی جوامع نقش اساسی و عمیق تشکیل خانواده در تأمین نیازهای جنسی به شیوه ای سالم مورد تأیید است. خانواده با تأمین محیطی سالم و مساعد و روابط مناسب، چنین نقشی را ایفا می کند و از بروز مشکلات مرتبط با نیاز طبیعی جنسی جلوگیری می نماید.

۴- کارکرد خانواده به عنوان تأمین کننده سلامت جسمی و روانی اعضاء :

از وظایف خانواده تأمین امنیت جسمی و روحی برای هر یک از اعضای خانواده است. تا از این طریق سلامت جسمی و روحی آنها را تضمین کند. تأمین غذا، بهداشت و جو مناسب عاطفی و روانی شرایط را برای رشد و شکوفایی افراد فراهم سازد. بدیهی است در خانواده هایی که این کارکرد با مشکل روبروست، عدم تأمین نیازهای تغذیه ای، عدم رسیدگی به وضعیت بهداشتی و جسمی، زمینه را برای ابتلا به انواع بیماریها فراهم می سازد. از سوی دیگر عدم توجه به مسائل عاطفی افراد خانواده، از جمله تأمین نیازهای روانی آنها، اعمال شیوه های ارتباطی مناسب، آموزش شیوه های مواجهه با مشکلات افرادی که از لحاظ روانی در وضع نامناسبی قرار گرفته اند، تحول جامعه خواهد بود. به این جهت لازم است تک تک افراد ابتدا در زمان تشکیل خانواده و بعد از آن در طول زندگی مشترک به نیاز های عاطفی روانی خود و بقیه افراد خانواده توجه داشته و به آموزش و کسب اطلاعات لازم در این زمینه ها رغبت نشان دهند.

تحقیقات نشان می دهد زوجیهایی که سلامت روانی کافی ندارند، اغلب فرزندان ناسازگار و ناسالم پرورش می دهند. مادران افسرده اغلب فرزندان افسرده دارند و افراد افسرده چه از لحاظ فردی و چه از لحاظ اجتماعی مواجه با مشکلات زیادی هستند. این مسأله تنها به افسردگی ختم نمی شود، کلیه ناراحتیهای روحی چه ضعیف و چه خفیف در جو عاطفی خانواده انعکاس نا مطلوبی دارد. خانواده مشکل دار در علت شناسی آسیب های اجتماعی بسیار حائز اهمیت است.

۵- کارکردهای اقتصادی و اجتماعی خانواده :

در اجتماعات سنتی خانواده این کارکرد خود را با کار و فعالیت اقتصادی مستقیم و آموزش و انتقال مسیتم مشاغل از والدین به فرزندان انجام می داد. امروزه با صنعتی شدن جوامع، وضع به گونه ای تغییر یافته است و عمدتاً چنین کارکردی به صورت غیر مستقیم اعمال می شود. امروزه دیگر کمتر به چشم می خورد که مشاغل به صورت موروثی منتقل شوند، اما خانواده از نظر تأمین شرایط و امکانات لازم برای جوانان خود به شیوه فعالیت اقتصادی آنها و گزینش شغل آنها را تحت تأثیر قرار می دهد. همچنین خانواده با آموزشهای مستقیم و غیر مستقیم فرآیند اجتماعی شدن فرزندان را فراهم ساخته، میزان موفقیت در امور اجتماعی را تحت تأثیر قرار می دهد. خانواده های سالم معمولاً فرزندان دارند که فعالیت های مختلف اجتماعی و روابط اجتماعی مناسب تری دارند.

ب) رویکرد منفی:

از این دیدگاه چنین استدلال می گردد که خانواده برای فرد و جامعه فایده ای در بر ندارد و به دنبال کارکرد های مثبت، برخی کارکرد های منفی نیز بر آن متصور است که عبارتند از:

۱ - وابستگی به غیر

خانواده همان طور که بر مراقبت و نگه داری فرزندان و اجتماعی کردن آن ها تأثیرات مناسب فراوانی دارد اما گاه به دلیل توجه بیش از حد پدر و مادر، فرزند فردی متکی به غیر بار می آید. علاوه بر این اعضای خانواده چنان بهم احساس نزدیکی می کنند که این امر به نوعی محدودیت منجر و در نتیجه منجر به تنش و تعارض می گردد. (قنادان، منصور، مطیع، ناهید. ستوده، هدایت الله، ۱۳۸۶: ۱۵۱).

۲- مشکل رشد سریع جمعیت

هم چنین ممکن است با تغییر شرایط جامعه، آثار و نتایج مطلوب یک نظام اجتماعی به آثار و نتایج نامطلوب و نامناسب برای نظام اجتماعی کل تبدیل شود مثلاً تولید مثل که در طول تاریخ یکی از آثار مهم وجود خانواده بر نظام اجتماعی کل بوده است، در شرایطی که جمعیت یک جامعه از حد حد معینی در گذرد، آثار نامطلوبی به دنبال دارد امروزه در بعضی جوامع این مسئله به صورت یک مشکل اجتماعی در آمده است.

خانواده در ایران :

مطالعه خانواده در ایران مستلزم شناخت، کارکرد و ارزشهای فرهنگی و سیر تحولی آن در گذر زمان است. برای این منظور ما ابتدا خانواده در ایران باستان را اجمالاً مورد بررسی قرار داده، سپس تغییرات عمده ای که در سالهای اخیر پیدا کرده است، مورد مطالعه قرار می دهیم.

خانواده در ایران باستان :

خانواده در ایران باستان دارای دو ساخت مختلف گسترده وهسته ای بوده است. اولی در خانواده اشراف ودومی در خانواده های معمولی رایج بوده است. در خانواده های اشرافی رئیس خانواده یا " کتک خای " (کد خدای) با سایر اعضای خانواده ها یک جا زندگی می کرد . شکل خانواده " پدر سالار " ودارای کارکردهای متعدد ومتنوعی بود. از آنجا که نظام اقتصادی مبتنی بر تولید کشاورزی بود، خانواده، واحدی تولیدی به شمار می رفت. افزایش تعداد افراد خانواده موجب فعالیت های اقتصادی ورفاه اجتماعی می شد، لذا تدارک خانواده بزرگ وپر اولاد به لحاظ اقتصادی اهمیتی خاص داشت. سایر کارکردهای خانواده ایرانی عبارت بودند از: کارکردهای زادولدی، تربیتی، دینی، تفریحی، حمایت از کودکان، زنان و سالخودردگان، تأمین نیازهای عاطفی وشخصی فرد وبالاخره همسر گزینی برای فرزندان به عنوان یک تکلیف دینی.

زناشویی با محارم در عصر ساسانی نیز رواج داشت. ازدواج خواهر وبرادر در این عصر، بویژه در میان بزرگان امری شایع بود. گاهی پدری به هنگام بلوغ پسر بزرگش، یکی از زنان خود را به عقد ازدواج او در می آورد ه است و یا به هنگام بروز دعوی بر سر ارث خواهر و برادر، ازدواج آن دو منجر به خاتمه دعوی می شده است، اما دلیل عمده این گونه زناشویی ها، اعتقاد به حفظ پاکی واصلت خون و قانونی شدن این امر در متن اشرافیت عصر ساسانی است. البته این به آن معنی نیست که ازدواج با بیگانه رخ نمی داد، بلکه حتی در میان خاندان شاهی نیز تخلفاتی از این قانون صورت می گرفت (مهدی، ۱۳۵۴: ۱۷).

خانواده در ایران پس از اسلام :

پس از ظهور و ورود اسلام به این سرزمین، ساخت خانواده، به صورت گسترده، و پدر سالار کماکان الگوی غالب نظام خانوادگی بود و از لحاظ کارکردی نیز خانواده در نظام اقتصادی مبتنی بر تولید کشاورزی همچنان واحد تولید و مصرف محسوب می شد. سایر کارکردهای خانواده ایرانی نیز در عصر اسلامی محفوظ باقی ماند.

از نظر شیوه های ازدواج، شریعت مقدس اسلام، درکنار الگوی " یک همسری "؛ " چند زنی " را مشروط به رعایت شرایط بسیار سخت مجاز کرد(سوره نساء، آیه ۳).

از آنجا که تاریخ ایران را به عبارتی "تاریخ مذکر" خوانده اند، فرهنگ جامعه ایرانی همواره "فرهنگی مردانه" بوده است. خانواده در ایران زیرسلطه پدر بوده وبایدتحت عنوان "خانواده ای پدری"

از آن یاد کرد. خویشاوندی یک سویه بوده و به اقتضای آن خانواده نیز " خانواده ای پدر تبار " بوده است. به علت شیوه تولید کشاورزی، امکان نفوذ بیشتر و قدرت برتری به پدر داده می شده وبه همین ترتیب " جنس مذکر " از اهمیت بیشتری برخوردار بوده است.

علاوه بر پدر تباری، باید از ویژگیهای دیگر آن " پدر نامی " و " پدر مکانی " نیز نام برد. فرزند نام خود را از پدر می گرفت (پدر نامی). وزمانی که پسر ازدواج می کرد، همسر خود را به خانه پدر می آورد(پدر مکانی).

ازدواج در خانواده ایرانی بیشتر جنبه طبقاتی داشت، بدین معنی که ازدواج معامله ای پاپاپای و همسان بشمار می رفت، در واقع می توان آن را از نوع " همسان خواهی " دانست. هر فردی همسری از طبقه خود را می جست که با پایگاه، اعتبار ومنزلت خانوادگی وی همراه باشد. ازدواج دختران نسبت به پسران با توجه به امکانات فیزیولوژیک و نسبت به رشدو بلوغ جسمانی زود رس بود. این پیش رسی ازدواج عوامل متعددی داشت:

۱. **باور همگانی:** عموم مردم عقیده داشتند که دختر فساد پذیرتر از پسر است و وقتی که به بلوغ رسید، نگهداری و محافظت از وی کاری است بس دشوار.

۲. **عدم امکانات اقتصادی:** گاه افراد داشتن دختران متعدد را برای یک پدر، نه تنها از نظر اجتماعی، بلکه از نظر اقتصادی نیز بلایی به شمار می آوردند. البته این امر عمومیت نداشت.

۳. **عامل مذهبی:** ادیان اسلام، زرتشتی و حتی مسیحی ازدواج را نوعی "فرضیه" محسوب می دارند. دین اسلام در این زمینه به قدری تأکید دارد که تجرد را برای مردان نوعی گناه به شمار می آورد (مهدی، ۱۳۵۴: ۱۹).

در جامعه های سنتی، کارکردهای خانواده در ردیف مسئولیت های خانواده به حساب می آید. خانواده قبول می کند که آموزش و پرورش اعضاء خود را انجام دهد، برای افراد کار تهیه کند، وسایل گذران اوقات فراغت آنها را تدارک ببیند، تسهیلات رفاهی فراهم کند، امکانات اقتصادی ایجاد کند، و حتی به افراد آموزش مذهبی بدهد. شبکه روابطی که بر اساس آن اعضای یک خانواده در پیوند و ارتباط با یکدیگر قرار می گیرند زیر نفوذ قوانین، آداب و رسوم و سنت هایی است که پایگاه و نقش های افراد را تعیین می کند. شوهر دارای نقش خاصی است، و نقش زناشویی توسط زن و شوهر ایفا می شود. در بعضی از خانواده ها بزرگ ترین فرزند پسر هم ممکن است پایگاه ویژه ای داشته باشد (محسنی، ۱۳۸۷: ۳۳۷).

در طول تاریخ، نقش های سنتی زن در جامعه ایرانی از اهمیتی بسیار برخوردار بوده است به این صورت که نقش زن در خانواده پخت و پز، نظافت، نگهداری و پرستاری از فرزندان و همچنین تحمل مرارت های زیاد می باشد البته باید اشاره کنیم که همه این نوع انتظارات خاص مشرق زمین نبوده است. در توصیف خانواده در یونان باستان آمده است که تمام کارهای خانه را زن ها انجام میداند. زنان یونانی معتقد بودند که زن باید در خانه خود را خوب نگه دارد و مطیع مرد باشد. اگر میهمانی به نزد مرد می آمد، زن از اتاق بیرون نمی رفت. زن ها حتی به ندرت از خانه بیرون می رفتند. بر عکس مرد تقریباً تمام مدت روز را در خارج از خانه می گذراند.

امام محمد غزالی در کتاب کیمیای سعادت عنوانی را به آداب زندگی کردن با زنان از اول نکاح تا به آخر اختصاص داده است. و به مردان توصیه کرده است که به این نکات توجه داشته باشند: ولیمه (طعام دادن به دوستان)، خوی نیکو پیش گرفتن با زنان، مزاح کردن با زنان، رعایت مزاح با زنان، محفوظ داشتن زن از نا محرمان، نفقه نیکو دادن، آموزش علم و دین، اگر دو زن در میان آنها اعتدال را رعایت کند، صحبت داشتن، فرزند آوردن و خودداری از طلاق تا سر حد امکان.

خانواده در ایران معاصر:

اساسی ترین دگرگونی هایی را که در طی چند دهه اخیر در ساخت و روابط خانوادگی در اغلب نقاط دنیا از جمله ایران روی داده است می توان به شرح زیر خلاصه کرد.

۱- **وسعت ابعاد خانواده،** تدریجاً در طی سال های اخیر تقریباً تنزل یافته است، بررسی های انجام شده نشان می دهد که علل اساسی آن عبارتند از:

الف- رشد شهرنشینی و آثار ثانوی آن. در حالی که وجود یک خانواده وسیع در روستا امکان پذیر است (وجود نیروی انسانی بیشتر در کار کشاورزی)، در شهرها مقررات منع کار کودکان و مخارج زیاد زندگی شرایطی را فراهم می کند که عملاً تعداد فرزندان را محدود می سازد. ب- به نظر می رسد که یکی دیگر از عوامل بنیادی، کارایی بیشتر و پذیرش گسترده تر وسایل پیشگیری از حاملگی باشد. دگرگونی در گرایش های اخلاقی مردم از سوپی، و گسترش سطح آموزش آنها از سوی دیگر، امکانات لازم را از نظر مؤثر واقع شدن تبلیغات در زمینه کنترل موالید، و در نتیجه درک و پذیرش آن فراهم کرده است.

خانواده ها دارای نگرش های واحدی در زمینه بهداشت و تنظیم خانواده نیستند. در خانواده جدید و نوگرا، گرایش به محدود کردن تعداد فرزندان بیشتر است و در مقابل خانواده سنتی گرایش موافقی با فرزندان بیشتر دارد.

ج- علت دیگر، تغییراتی است که به ویژه در کشورهای صنعتی در موقعیت اقتصادی خانواده و در رابطه با کالاهای مصرفی و کاربرد بیش از پیش آنها روی داده است. در خیلی از خانوارها شاید خرید یک ماشین جدید، بر داشتن یک فرزند اضافی ترجیح داده شود.

د- آزادی بیشتر زنان هم بدون تردید یکی از عوامل مهم بوده است. تساوی اجتماعی - سیاسی زنان با مردان در اوایل قرن بیستم تحقق یافت و با ایجاد افزایش تقاضا برای کار زنان و فراهم آمدن فرصت های شغلی آنان برای ورود به مشاغل مختلف، پایگاه اقتصادی و اجتماعی زنان دگرگون شد و همزمان با آن نقش زن به عنوان خانه دار، همسر و مادر نیز تغییر پیدا کرد. توانایی زن از نظر تنظیم موالید و پیشگیری از حاملگی، قدرت زن را در مورد در اختیار گرفتن زندگی خویش بیشتر کرد. تعداد زنان ازدواج کرده و یا مجردی که در خارج از کانون خانوادگی کار می کنند افزایش یافته است و نتیجه این امر استقلال بیشتر آنان است.

۲- **سن ازدواج،** در کشورهای در حال توسعه که در گذشته نزدیک به ویژه در جوامع روستایی آنها بسیار پایین بود در حال افزایش است. بررسی انجام شده در نقاط شهری ایران در زمینه نگرش مردم در مورد معیارهای ازدواج و خانواده گویای این واقعیت است که پسر و دختر از نظر سن ازدواج دو جایگاه متفاوت دارند و این تفاوت از کشورهای صنعتی بیشتر است. در حالی که ازدواج کمتر از ۲۰ سال برای مردان تقریباً توصیه نمی شود، برای زنان امری طبیعی است. ازدواج بعد از ۲۶ سالگی برای دختران تقریباً بدون طرفدار است و حال آنکه برای پسرها یک هنجار پذیرفته است. ازدواج زودرس پسران در ذهن مردان دو برابر بیش از زنان است و از سوی دیگر زنان بر ازدواج پسران بعد از ۲۶ سالگی تأکید بیشتری دارند (محسنی، ۱۳۸۷: ۳۴۷).

۳- **گرایش ها و آمادگی افراد در مقابل طلاق**، دگرگون شده است. در حالی که در گذشته میزان طلاق بسیار اندک بود، در حال حاضر در اغلب کشورهای دنیا به ویژه جوامع صنعتی این میزان در حال افزایش است.

۴- **نسبت ورود زنان همسر دار به بازار کار**، در حال افزایش است، که یکی از نتایج اولیه آن استقلال بیشتر زنان شاغل است. در زمینه فرهنگی نیز پایگاه زن و تصور اجتماعی او در محیط های مختلف دستخوش دگرگونی بوده است.

بدیهی است کار زنان پدیده جدیدی نیست و آنان در زمینه های تولیدات کشاورزی و خدمات خانه همیشه فعال بوده اند. در برخی از گروه های شغلی مانند صنعتگران و کسبه، تعیین مرز میان کارخانه و مشارکت در فعالیت های شوهر چندان ساده نیست.

با اینکه زنان در همه اجتماعات بشری کار می کرده اند اما کار آنان در دنیای جدید یک تفاوت اساسی با تمامی اعصار گذشته دارد. خصلت اصلی کار کنونی زنان این است که می توانند به گونه ای مستقل از شوهر و خانواده و در محیطی خارج از خانواده و مایملک آن به کار بپردازند و در کار خود ارتقاء شغلی پیدا کنند. اما آنجا که درآمد زنان از کار معمولاً در حدی پایین تر از مردان قرار دارد، ورود آنها به مشاغل مهم دشوار است، و نقش های مادری و همسری آنان بر نقش حرفه ای تفوق دارد، عملاً نفوذ اجتماعی و استقلال عمل آنان تحول چندانی نیافته است.

دستیابی برخی از زنان به مشاغلی که سابق از این خاص مردان بود مانند جراحی، رانندگی کامیون، وزارت و کارهای مشابه در حال حاضر به طور کلی چیزی جز استثنا نیست. بررسی در گروه های شغلی گوناگون حاکی از این است که برخی از مشاغل در جوامع امروز بیشتر خاص زنان است. در سطح کادری های عالی زنان بیشتر به حرفه استادی اشتغال دارند تا کادر پزشکی. در سطح کادری های متوسط نسبت معلمین مدارس خیلی زیاد است و در میان کارمندان عادی حرفه اغلب زنان منشی گری و ماشین نویسی است. در میان جمعیت شاغل نسبت زنان فاقد مهارت های تخصصی شغلی بیشتر است. این شرایط نابرابر بیشتر ناشی از پیشداوری های فرهنگی مربوط به کار زنان است.

بررسی انجام شده در جامعه شهری ایران گویای این واقعیت است که کار زنان در بیرون از خانه مورد تأیید بیش از نیمی از پاسخگویان است، هر چند که درصد قابل توجهی نیز با آن مخالفند. این بررسی نشان می دهد که میان وضعیت اشتغال زنان با جنس، وضع سواد، درآمد رئیس خانوار و وضع تأهل آنان رابطه دارد و زنان بیش از مردان با اشتغال زنان موافقت دارند.

۵- **خانواده هنوز نقش اساسی خود را که همان تولید عناصر تازه برای زیست در جامعه است حفظ کرده است**. با اینکه میزان مولید نامشروع در دنیا در طی سال های اخیر افزایش یافته است اما نسبت آن در مقیاس کلی خیلی زیاد نیست. در عین حال هر چند که میزان مولید کاهش یافته است در مقابل احتمال بقای فرزندان رو به افزایش است.

۶- **خانواده از لحاظ کارکرد اجتماعی کردن همچنان مهم باقی مانده است**، هر چند که خیلی از ابعاد خاص آموزشی آن (شغل و غیره) به سازمان های تخصصی نظیر مدرسه واگذار شده است.

آموزش اخلاقی و مذهبی دیگر در خانه و از طریق مشارکت ساده میان خانه و مسجد انجام نمی گیرد. آموزش اخلاقی و مذهبی بیشتر در چارچوب خدمات مدرسه، سازمان های مذهبی و وسایل ارتباط جمعی انجام می شود. نقش دولت ها در این زمینه همواره در حال افزایش بوده است. در آموزش و پرورش هزینه های سرمایه ای و جاری قسمت اعظم مدرسی که مورد استفاده اکثریت دانش آموزان و دانشجویان می باشد از محل عواید عمومی تأمین می شود. علاوه بر این دولت ها با همکاری سازمان ها و مقامات محلی پیش بینی های لازم را از نظر تأمین کار برای جوانان در آینده انجام می دهد.

۷- **کارکرد خانواده از لحاظ عاطفی**، به نظر می رسد که تحرک مکانی بیشتر خانواده های هسته ای از لحاظ اجتماعی و فیزیکی که به علت گسترش وسایل حمل و نقل و ارتباطات فراهم آمده است اعضای خانواده را مواجه با انشعاب و جدایی از یکدیگر کرده است، اما در عین حال این وسایل به اعضای خانواده امکان می دهد که با یکدیگر در ارتباط باشند و به نیاز های عاطفی افراد پاسخ دهند.

۸- **کارکرد خانواده از لحاظ حمایتی و نگاهداری** رشد چندانی نیافته است. عواملی مانند خانه های سالمندان، سازمان های خدمات اجتماعی، و کمک های سازمان های تأمین اجتماعی همه نیاز به حمایت خانوادگی را تقلیل داده است. بسیاری از سازمان های رفاهی و خدماتی کودکان و جوانان، حتی اگر به صورت خصوصی اداره شوند از کمک های مالی دولت به شکل مستقیم و یا غیر مستقیم استفاده می کنند. علاوه بر این خدماتی نظیر مراقبت های بهداشتی و تغذیه ای محصلین مدارس و حمایت اجتماعی از آنان غالباً با مشارکت دولت صورت می گیرد.

بررسی انجام شده در ایران نشان می دهد که ساختار قدرت در خانواده ایرانی در دست تحول شدید است. اکثریت پاسخگویان در این بررسی اظهار داشته اند که در خانواده آنها تصمیمات توسط زن و شوهر به طور مشترک اتخاذ می شود و این نسبت در خانوارهایی که سطح سواد بالاتر است عمومیت بیشتری دارد. به این اعتبار شاید بتوان در آینده شاهد افقی تر شدن هرم قدرت در این خانوار ها بود.

۹- نهایت اینکه خانواده به عنوان یک واحد تولیدی اهمیت خود را بتدریج از دست می دهد و بیش از پیش به یک واحد مصرفی مبدل می گردد. فعالیت های اقتصادی در حال حاضر اکثراً توسط سازمان های اقتصادی، خصوصی و یا دولتی و نیز سازمان های وابسته به آنها انجام می شود و خانواده دیگر یک سازمان اقتصادی به شمار نمی رود.

نتیجه گیری:

اگر چه نقش نظام خانواده در زندگی اجتماعی کم تر از گذشته شده است ولی این نقش هم چنان نقشی اساسی و عمده است و برای آن جایگزینی نیافته اند. اگر چه بعضی از صاحب نظران برای حذف نظام خانواده طرح هایی ارائه دادند و بعضی هم آن ها را به اجرا در آوردند ولی همه این طرح ها با شکست رو به رو شدند. علاوه بر این و با توجه به این نکته که نظام خانواده در طول تاریخ با توجه به شرایط اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و زیستی دستخوش تحول و دگرگونی های زیادی شده است به طوری که در بسیاری از جوامع خانواده از حالت گسترده به صورت هسته ای در آمده که خود موجب تغییراتی در نقش ها و کارکرد های خانواده شده است اما خانواده به منزله یک خرده نظام ضروری که هم سلامت فرد و هم بقای جامعه را تأمین می کند هم چنان به حیات خویش ادامه میدهد که دلیل بقا و پایداری نظام خانواده را در طول تاریخ می توان در دو نکته زیر یافت.

اول- نقش مهم و غیر قابل انکار خانواده در زندگی فرد.

دوم- نقش گسترده و تعیین کننده خانواده در نظام اجتماعی کل به گونه ای که حذف آن، نظام اجتماعی را با هزینه های سرسام آوری رو به رو خواهد کرد. لذا اینجاست که داشتن یک خانواده سالم اهمیت و ضرورت پیدا می کند و جایگاهی خاص به خود اختصاص می دهد. و از آنجایی که نظام خانواده متشکل از نقش هایی است که بر عهده هر کدام از اعضای آن گذاشته می شود (پدر، مادر و فرزند) لذا برآورده شدن صحیح انتظارات هر کدام از نقش های محول شده به افراد برای سلامت و بقای خانواده لازم و ضروری است به طوری که اگر هر یک از افراد نتواند نقش خود را بخوبی ایفا کند و به حقوق و تکالیف خود و دیگر اعضای گروه آگاه نباشد به یقین موجب نارضایتی اعضای دیگر شده و در نتیجه گسیختگی خانواده را به همراه خواهد داشت به همین دلیل آگاهی هر کدام از اعضای خانواده نسبت به وظایف خود در سایه شناخت و آگاهی کامل نسبت به مسائل اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جامعه و پابندی آن ها به اصول اخلاقی از عناصر اصلی حفظ و بقای نظام خانواده و به تبع آن نظام اجتماعی کل می باشد.

منابع:

- ۱- قرآن کریم .
- ۲- تقوی، نعمت اله (۱۳۸۱)، مبانی جمعیت شناسی، تبریز، انتشارات دانیال .
- ۳- جهانفر، محمد (۱۳۸۴)، دانش خانواده سالم جمعیت و تنظیم خانواده، تهران، انتشارات جهان فرهنگی .
- ۴- سعیدی، محمد رضا (۱۳۸۳)، دین داری و سلامت خانواده، مجموعه مقالات ارائه شده
- ۵- ستوده، هدایت الله (۱۳۸۶)، جامعه شناسی مسائل اجتماعی ایران، تهران، انتشارات ندای آریانا، چاپ دوم.
- ۶- قنادان، منصور و همکاران (۱۳۸۶)، جامعه شناسی (مفاهیم کلیدی)، تهران، انتشارات آوای نور، چاپ هفتم.
- ۷- محسنی، منوچهر (۱۳۸۷)، مقدمات جامعه شناسی، تهران، انتشارات نیل، چاپ بیست و چهارم.
- ۸- مهدی، علی اکبر (۱۳۵۴). در جامعه شناسی خانواده ی ایرانی، تهران: انتشارات پیام، چاپ اول.
- ۹- نشریه مرکز تحقیقات واحد خواهران دانشگاه امام صادق علیه السلام، فصلنامه فقه حقوق اسلامی / شماره ۳۶۰ / زمستان ۸۳.

Study the evolution of family system in iran

Abstract

This article will try to be brief and transient evolution of the image of Iranian families has been studied . The research method was descriptive and analytical study based on documents and libraries are.

The main objective of this study is that the effects of some factors on the evolution of family systems historically have been compared.

In this study, we have evaluated the different views of the family and the family of the functions studied now be given. According to historical documents and research findings can be stated as follows

Different views of the family and the family of functions that we have studied . According to historical documents and research findings can be stated as follows.

Growth, urbanization, use of contraceptives (family planning) , greater freedom for women , women in labor , marriage , divorce trends, individuals , families and reduce consumer protection function families are among the factors that affect the evolution of families have historically crucial role.

Key Words: Family, Function, Transformational, Extended Family, Nuclear Family